

Ларыса ДОЎНАР,
кандыдат педагогічных навук

ГРУНТОЎНЫЯ ПРАЦЫ ДА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ КНІГІ – ШТО МЫ ПАВІННЫ ВЕДАЦЬ?

Заканчэнне. Пачатак у № 6.

Далёка не поўныя, але даступныя і зручныя крыніцы зафіксаваных беларускіх **лацінаграфічных друкаў** – айчынныя бібліяграфічныя паказальнікі выданняў на замежных мовах за перыяд XVI–XIX стст., складзеныя Марыяй Васілеўскай і выпушчаныя Дзяржаўнай бібліятэкай БССР у 1980–1985 гг. [1], з дапамогай якіх магчыма ажыццяўляць пошук выданняў па тапаграфічнай прыкмеце.

Аднак асноўнымі бібліяграфічнымі крыніцамі па выяўленні беларускіх польскамоўных і лацінамоўных (лацінаграфічных) выданняў застаецца шматтомная “Польская бібліяграфія” (у 33 т.) Караля Эстрайхера, чатыры часткі якой змяшчаюць амаль поўны пералік польскай кнігі па алфавіце назваў з 1455 да 1900 г. (выданне запачаткаванае ў 1872 г.), адлюстроўваючы ў тым ліку значную колькасць беларускіх друкаў [2].

Праўда, знайсці апісанні кніг, выдадзеных на тэрыторыі Беларусі, можна толькі шляхам суцэльнага прагляду ўсіх бібліяграфічных запісаў. Захаваліся прынцыпы бібліяграфавання ў працягу названай працы за 1901–1939 гг., якую ўзяла на сябе Нацыянальная бібліятэка ў Варшаве (з 1986 да 2018 г. выйшла 18 тамоў) [3].

Дапаўняюць карціну лацінамоўных выданняў перыяду ВКЛ бібліяграфічныя дапаможнікі даследчыкаў з Літвы, да прыкладу К. Чэпене і І. Петраўскене (1979) [4], Д. Нарбутэне і С. Нарбутаса (1998, 2002, 2007) [5] і іншых, якія змясцілі звесткі і пра беларускія лацінскія рэдакцыі.

Грунтоўнай бібліяграфічнай крыніцай з 17 тысячамі адлюстраваных выданняў **на яўрэйскай мове** (ад пачатку яўрэйскага друку і да 1868 г., у тым ліку і з тэрыторыі Беларусі) служыць

“Оцар га-Сэфарым” (1880), выдадзена ў Вільні Бен-Якабам [6]. Таксама не трэба забывацца і пра каталог “Bibliotheca Friedlandiana” [7] С. Вінера, складзены па алфавіце назваў як рукапіснай, так і друкаванай кнігі. Яўрэйскія друкі на іўрыце і ідыш, якія выйшлі ў Мінску ў XIX – пачатку XX ст., занатаваны ў каталогу “Мінскія выданні 1622–1917 гг.” [8].

Бібліяграфічная крыніца, куды ўвайшлі і некаторыя яўрэйскія кніжныя выданні за 1917–1924 гг., – “Летапіс друку БССР” (1969), складзены супрацоўнікамі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР Юліяй Бібілай і Фаінай Мерынай [9]. Яшчэ ў канцы 1920-х гг. бібліятэка выпусціла асобны бібліяграфічны дапаможнік па яўрэйскім перыядычным друку ў СССР, падрыхтаваны Абрамам Кіржніцам [10]. У 1929 г. быў зроблены асобны адбітак той часткі, якая прысвячалася Беларусі. Аднак беларускія выданні на яўрэйскай мове, якія ў значнай колькасці захоўваюцца ў Расіі (у Санкт-Пецярбургу – Расійская нацыянальная бібліятэка, Інстытут усходазнаўства Расійскай акадэміі навук), а таксама раскіданы па асобных фондах найбуйнейшых бібліятэк і музeyaў Беларусі, яшчэ чакаюць свайго даследчыка, а значыць і бібліяграфавання.

Акрамя друкаванай бібліяграфічнай прадукцыі важнай крыніцай выступаюць і электронныя рэсурсы, адзін з іх – “Кніга Беларусі XIV–XVIII стст.” [11]. Праект, распачаты Нацыянальнай бібліятэкай, як плануецца, будзе ў поўным аб’ёме прэзентаваць кніжную спадчыну Беларусі ў сусветнай інфармацыйнай прасторы. Ужо сёння гэты рэсурс не толькі забяспечваецца навукова-бібліяграфічнай інфармацыяй, але і ўтрымлівае копіі поўных тэкстаў дакументаў з фондаў НББ, якія створаны ў XIV–XVIII стст. і па тэрытарыяльнай, моўнай, аўтарскай ці змястоўнай прыкметах адносяцца да Беларусі (а ў будучыні займее копіі з фондаў замежных бібліятэк).

Бібліяграфічны дапаможнікі кнігазбораў. У выніку міжнароднага кнігазнаўчага супрацоўніцтва ў пачатку 1990-х гг. пачалося сістэмнае вывучэнне гістарычных кнігазбораў Беларусі. У ліку першых была звернута ўвага на кніжную спадчыну Радзівілаў і на некаторыя іншыя буйныя прыватныя бібліятэкі. Апошнія дасягненні бібліятэчна-бібліяграфічнай радзівіліяны на сёння – гэта складзены каталогі бібліятэкі Радзівілаў Нясвіжскай ардынацыі: першы, у двух тамах, – паводле фондаў бібліятэкі Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу – “Собрание польских старопечатных книг в Славянском фонде БАН” [12] (склад. Вольга Гусева і Алена Камісарава) прапануе часткі нясвіжскай бібліятэкі, вывезенай у Пецярбург у 1772 г.; другі, у 15 тамах, – “Библиотека Радзивиллов Несвиж-

ской ординации” (2010–2020, працягваецца) [13], у ім змешчаны выданні з радзівілаўскай калекцыі XV – першай паловы XX ст. з фондаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі (далей ЦНБ) Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (склад. Аляксандр Сцефановіч і Марына Ліс). Перспектыва даследавання бібліятэк Радзівілаў звязваецца вучонымі перш за ўсё з падрыхтоўкай выдання захаваных у архівах каталогаў на гэтыя зборы, а таксама з ідэнтыфікацыяй паасобных экзэмпляраў старадрукаў, карт, нот і рукапісаў у розных кнігасховішчах свету з тымі каталогамі. Гэтыя бібліяграфічныя дапаможнікі маюць якасны навукова-бібліяграфічны, крыніцазнаўчы і тэрміналагічны апарат.

У ліку міжнародных навукова-бібліяграфічных выдавецкіх праектаў, якія прэзентуюць знакамітыя гістарычныя кнігазборы Беларусі, назавем “Бібліятэку Храптовічаў” (2009) [14] – супольную працу Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі і Нацыянальнай бібліятэкі Украіны імя У. І. Вярнадскага; “Сапегіану: кнігазбор роду Сапегаў” (2011) [15] – супольны праект НББ і РНБ.

Адзіны айчыны вопыт бібліяграфавання інфармацыі па гісторыі бібліятэк Беларусі – гэта бібліяграфічны паказальнік “Библиотечное дело в Белоруссии (XVI в. – 1917 г.)”, складзены супрацоўнікамі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР Ларысай Навіцкай у 1982 г. [16]. З таго часу і да сёння навуковыя публікацыі па тэме гісторыі бібліятэк Беларусі назапасілі значныя аб’ёмы інфармацыі (напрыклад, працы Ю. Лаўрыка, М. Нікалаева, Н. Бярозкінай, Р. Матульскага і інш.), але не атрымалі бібліяграфічнага абнаўлення ў адзіным выданні, як, да прыкладу, праца даследчыцы з Польшчы Уршулі Пашкевіч. Распачаўшы ў 1996 г. друк сваіх бібліяграфічных прац, У. Пашкевіч з году ў год праводзіла росшук, улік і апісанне рукапісных і друкаваных інвентароў і каталогаў бібліятэк з усходніх земляў Рэчы Паспалітай (у іх ліку Беларусі). Да 2006 г. выйшлі чатыры тамы выяўленых інвентароў і каталогаў бібліятэк з 1510 да 1939 г., у якіх даследчыцы ўдалося зарэгістраваць больш за чатыры з паловай тысячы рукапісных і друкаваных крыніц – інвентароў, спісаў, каталогаў шматлікіх інстытуцыянальных і прыватных бібліятэк. У 2015 г. яна выпусціла яшчэ два новыя: абагульненыя і дапоўненыя тамы пад назвай “Каталог каталогаў” [17] – інтэграваны звод інфармацыі з папярэдніх выданняў, дапоўнены апісаннямі новых крыніц. Усяго атрымалася адлюстраваць 1552 найменні інстытуцый (устаноў), 659 – кляштараў, 494 – уладальнікаў прыватных кнігазбораў. Прыкладна трэцяя частка ўлічаных у выданні населеных пунктаў з бібліятэкамі адносіцца да Беларусі.

“Каталог каталогаў”, як і іншыя фундаментальныя бібліяграфічныя крыніцы з міжнародным складнікам, выступае сёння ў якасці ўнікальнага даведкавага “агента” кніжнай культуры і ўсведамляецца новай з’явай – “архівам ідэнтычнасцяў”: нацыянальных, рэгіянальных, рэлігійных, культурных, сацыяльных, прафесійных; кожная з іх валодае ўласнай сістэмай аўтарытэтаў і крыніц, а ўсе разам аказваюцца ў адзінай шматзроўневай сістэме кніжнай культуры.

Дзякуючы разнастайным кнігазнаўчым працам адбываецца і своеасаблівая бібліяграфічная рэстытуцыя – вяртанне кніжнай спадчыны Беларусі, не толькі збіранне яе ў адзіны рэсурс (з паасобных экзэмпляраў і кнігазбораў), важны, важкі і такі неабходны для цэласнага асэнсавання гісторыі беларускай кнігі, але і ўключанасць такім чынам беларускай кнігі ў сусветную кніжную культуру.

Спіс літаратуры

1. **Белоруссия в печати XVI ст.** : библиографический указатель на иностранных языках / сост. М. А. Василевская; ГБЛ БССР. – Минск, 1985. – 45, [3] с.; **Белоруссия в печати XVII ст.** : библиограф. указ. на ин. яз. / сост. М. А. Василевская; ГБЛ БССР. – Минск, 1985. – 84 с.; **Белоруссия в печати XVIII ст.** : библиограф. указ. на ин. яз. / сост. М. А. Василевская; ГБЛ БССР. – Минск, 1985. – 288 с.; **Белоруссия в печати XIX – начала XX ст.** : библиограф. указ. на ин. яз. : [в 2 ч.] / сост. М. А. Василевская; ГБЛ БССР. – Минск, 1982–1983.

2. **Bibliografia Polska** [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.estreicher.uj.edu.pl>. – Дата доступу: 01.04.2022.

3. **Bibliografia Polska, 1901–1939** [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.bn.org.pl/bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-polska-1901-1939>. – Дата доступу: 01.04.2022.

4. **Čepienė, K.** Vilniaus akademijos spaustuvių leidiniai 1576–1805 = Издания типографии Вильнюсской академии, 1576–1805 : bibliografija / K. Čepienė, I. Petrauskienė. – Vilnius : Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979. – 540 p., [6] leaves of plates : ports., facsimils.

5. **Index librorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi = XV–XVI a.** Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas / concinnaverunt Daiva Narbutienė et Sigita Narbutas. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002. – 238 p. : ill.; **XVII a.** Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas / concinnaverunt Daiva Narbutienė et Sigita Narbutas. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. – 345 p. : ill.; **XVI–XVII a.** Lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje = Lithuanica saeculi sexti decimi et septimi decimi ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Lithuaniae : katalogas / Lietuvos mokslų akademijos biblioteka ; sudarė Daiva Narbutienė, Violeta Radvilienė, Dalia Rauckytė-Bikauskienė ; red. Daiva Narbutienė. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007. – XXVII, 502 p. : ill.

6. **Ozar ha-sepharim**: Thesaurus Librorum Hebraicorum Tam Impressorum Quam Manu Scriptorum : bibliographie der gesammten hebraeischen Literatur mit Einschluss der Handschriften (bis 1863) / Benjacob, I. A. = Озар Га-Сефарим: Сокровище книг : библиография всеобщей еврейской письменности со включением рукописей (до 1863 г.) в алфавитном порядке / сост. И. А. Бенякоб, [прим. М. Штейншнейдера]. – Wilna : J. Benjacob, 1880. – 678, XXXII, 2 s.

7. **Wiener, S.** Bibliotheca Friedlandiana : Catalogus librorum impressorum hebraeorum in Museo Asiatico Imperialis Academiae Scientiarum Petropolitanae Asservatorum / S. Wiener. – Petropoli : Commissionaires de l’Academie Imperiale des Sciences, 1893. – Fasc. 1. – 126, [4] s.; 1895. – Fasc. 2. 223, [3] s.; 1897. – Fasc. 3. 315, [3] s.; 1902. – Fasc. 4. 449, [3] s.; 1904. – Fasc. 5. 559, [3] s.; 1918. – Fasc. 6. 630, [2] s.; 1918. Fasc. 7. – IV, s. 631–658; **Bibliotheca Friedlandiana** : каталог еврейских книг (изданных до 1892 г.) библиотеки Института востоковедения АН СССР / сост. И. Г. Бендер ; под ред. П. К. Коковцова. – Москва – Ленинград : АН СССР; Ин-т востоковедения, 1936. – Вып. 8. – С. 657–696.

8. **Мінскія выданні 1622–1917 гг.** : каталог / склад. Л. Доўнар // Доўнар, Л. Кніжная справа ў Мінску (канец XVIII – пачатак XX ст.) / Л. Доўнар. – Мінск : БДУКМ, 2015. – С. 236–590.

9. **Летопись печати БССР** / сост. Ю. И. Бибило, Ф. А. Мерица; ГБЛ БССР. – Минск : ГБЛ БССР, 1969. – Ч. 3 : 1917–1924, тетр. 2 : Издания на русском, польском, еврейских языках. – 115 с.

10. **Кіржніц, А.** Яўрэйскі перыодычны друк у С.С.С.Р [Электронны рэсурс] / А. Кіржніц ; Беларуская кніжная палата Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі. – Мінск, 1928. – 76 с. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Abram_Kirznic/Jaurejski_peryodycny_druk_u_SSSR_1917-1927.html#74. – Дата доступу: 01.04.2022.

11. **Кніга Беларусі XIV–XVIII стст.** – Рэжым доступу: <http://belbook.nlb.by/>. – Дата доступу: 01.04.2022.

12. **Собрание польских старопечатных книг в Славянском фонде БАН** / сост. О. В. Гусева, Е. В. Комиссарова; Б-ка Рос. акад. наук. – 2 изд., испр. и доп. – СПб. : БАН, 2005. – Вып. 1 : Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов. – 323, [23] с.; Вып. 2 : Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов. Реконструкция по архивным источникам. – 367, [3] с.

13. **Библиотека Радзивиллов Несвижской ординации** = Library of the Radziwills’ of Nesvizh ordination : каталог изданий из фонда Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси, XV–XVI вв. / НАН Беларуси, ЦНБ им. Я. Коласа ; [сост.: А. В. Стефанович, М. М. Лис ; редкол.: Н. Ю. Березкина (глав. ред.) и др.]. – Минск : Беларус. навука, 2010. – 173, [2] с. : факсим.; **Библиотека Радзивиллов Несвижской ординации** = Library of the Radziwills of Nesvizh Ordination : каталог изданий из фонда ЦНБ им. Я. Коласа НАН Беларуси: XX век : 1-я половина / НАН Беларуси, ЦНБ им. Я. Коласа ; [сост.: А. В. Стефанович (отв. сост.), М. М. Лис ; редкол.: А. И. Груша (глав. ред.) и др. ; ред. библиограф. записей И. Л. Мурашова ; пер. на англ. язык Т. И. Жук]. – Минск : Беларус. навука, 2020. – 973, [2] с.

14. **Библиотека Хрептовичей** : книжное собрание рода Хрептовичей / Национальная библиотека Беларуси, Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского ; сост.: Л. Г. Кирюхина, Л. А. Дубровина, под науч. ред. Л. Г. Кирюхиной, Т. И. Рощиной. – 2-е изд. – Минск, 2010. – 1 эл. опт. диск (DVD-ROM).

15. **Сапегияна** : книжное собрание рода Сапег / сост.: Л. Г. Кирюхина, К. В. Суша ; под науч. ред. Н. В. Николаева, Т. И. Рощиной ; авт. статей: Н. В. Николаев, Н. Н. Проневич. – Минск, 2011. – 1 эл. опт. диск (DVD-ROM).

16. **Новицкая, Л. Н.** Библиотечное дело в Белоруссии (XVI в. – 1917 г.) : библиогр. указ. / Л. Н. Новицкая. – Минск : ГБ БССР, 1982. – 194 с.

17. **Catalogus catalogorum** : Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI w. do 1939 r. : spis scalony, poprawiony i uzupełniony : w 2 t. / Urszula Paszkiewicz ; Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Dziedzictwa Kulturowego. – Warszawa, 2015. – T. 1. – 717 s. : il. ; T. 2. – 772 s. + 1 CD.

